

Beszámoló a Századok 2003. évi tisztújítás utáni évfolyamairól

Az 1867. óta megjelenő periodika évfolyamainak tengerében igen-igen rövid spácium két tisztújítás közötti idő. Ám ezeknek a rövidebb időszakoknak a téglái hordozzák magát az épületet, minden tisztét viselőnek – végül is – ebben van a maga felelőssége.

A Századok a Magyar Történelmi Társulat folyóirata, ám ahogy hosszú évtizedek óta nem a Társulat szabja meg a hazai történetírás fő irányát (bár nemzetünk történeti tudatának tisztán tartása, gondozása terén számottevő a jelentősége), a lapnak sem feladata a központi közlöny funkciójának ellátása. A fragmentálódás hosszú évtizedekre nyúlik vissza, a nyolcvanas évektől kiváltképp igaz, hogy a lap csupán egy a hazai történeti periodikák sorában. Ám azok közül kiemeli színvonalra kötelező múltja, mert e tekintetben elvitathatatlanul egyedül álló jelentősége van, kiemeli imponáló terjedelme, amely révén – bár e tekintetben a Múltunk, a Hadtörténeti Közlemények, az Aetas, a Századvég, a Történelmi Szemle és a Korall is versenytársi pozíciót élvez – komoly lehetőséget kínál a nagy lélegzetű, jelentős forrásanyagot felvonultató, azzal operáló, színvonalas tanulmányok számára.

A lap is lenyomata korábbi, egymással is felelő korok szellemiségének, történetírói irányzatainak. Jellemző vonása, hogy története során – így a rendszerváltás óta eltelt bő másfél évtizedben, azon belül a mostani beszámolási időszakban is – nem törekedett arra, hogy kísérleti műhelye legyen avantgárd módszertani törekvéseknek, múltromboló irányzatoknak. Vélelmünk szerint a szó legjobb értelmében vett nemes konzervativizmus jellemzi. Tehát haladni kíván a korrallal, ám azt nyugodt megfontoltsággal teszi.

Hogyan tükröződik mindez a beszámolási időszak összesen 425 írást publikáló számaiban? (A mennyiségi mutatókról részletes számszerűséggel a *Melléklet* tájékoztat.)

A Századok az elmúlt négy esztendő során is évente hatszor jelent meg, éves átlagterjedelme meghaladja a 90 nyomdai ívet, az utóbbi időben a 100 ívet is (1600 nyomtatott oldal). Az egész, több mint ezer esztendő magyar történeti lapja maradt, profilja nem szűkült le egyik vagy másik korszak történéseinek ábrázolására, az egyes számok ugyanakkor határozott időrend szerint szerkesztettek meg: az utóbbi években az a gyakorlat alakult ki, hogy a 2. szám a középkori, a 4. szám kora újkori, a 3. szám 19. századi, amelynek korszakhatára 1918., az 5. szám az ún. Habsburg-szám, tehát a Habsburg Történelmi Intézettel kötött (később még említendő) egyezmény értelmében zömmel az ezen intézet által inspirált cikkek megjelenési fóruma, az 1. és 6.

szám pedig a legújabb koré. Az utóbbi időben felmerült, hogy egy korszakokon átívelő számot is jelentessen meg a szerkesztőség. Erre legkorábban a jövő esztendőben nyílik lehetőség.

*

A kezünkben lévő évfolyamok számos kitűnő tanulmánynak lettek első helyi közlői. Kiemelhetjük közülük az ethnosz kora középkori kérdéseit hatalmas forrásanyag birtokában elemző, módszertani szempontból is excelláló írást (2006/2.), a középkori történelmi tudat és a történelem-hagyományozódás sajátosságait boncolgató dolgozatot (2003/4.), a Pannonhalmi Apátság 11–13. századi egyházi helyzetének, egyébként fiatal történész tollán történt precíz bemutatását (2004/2.), a 15–17. századi Oszmán Birodalom hatalmi elitjével foglalkozó frappáns tanulmányt. (2004/4.)

A nemzetközi történetírás egyik új hajtásához kapcsolódik a 15–17. századi Magyarország koronázási lakomáit a politikai elit hatalmi reprezentációja keretében vizsgáló kismonográfia terjedelmű munka. ((2004/5.), Korábbi téves és sommás szakirodalmi előzmények után meggyőzően új képet kap az olvasó az Erdélyben 1583–1585 között működött triumvirátusról. (2006/4) A lap széles tematikája jegyében került olvasó elé a 18. századi honi orvoslás kérdéseit tágas keretekben megvilágító írás (2005/5.), a 19. század eleji uradalmakon belüli hatalmi viszonyokat egy per tükrében invenciózusan rekonstruáló dolgozat (2004/3.), a kisebb (de nagyon sokak szempontjából egyáltalán nem lényegtelen) királyi haszonvételek kérdését a reformkorban, valamint a forradalom és szabadságharc időszakában vizsgáló fundált, tömör tanulmány.(2005/3.)

Ugyancsak jeles eredmény Lónyay Menyhértnek az 1867-es gazdasági kiegyezésben vitt szerepének hiteles bemutatása (2006/6.), az egyházak és a dualizmus kori felsőoktatás viszonyának taglalása (2004/1.), a közös külügyi szolgálatban tevékenykedett magyar diplomátákat látókörbe hozó szakavatott írás (2004/3.), valamint a vilmosi Németország gazdasági fejlődésének sajátosságait elemző dolgozat. (2003/6.)

A sok szempontból a társadalom történelmi tudatát kiváltképpen befolyásoló 20. század históriájából merítő munkák közül — továbbra is időrendet tartva, s egyben elismerve, hogy a négy esztendővel korábban e tekintetben megfogalmazott kritikát megszívlevél is csupán szerény előrelépésről adhatunk számot — legrangosabbakként a neológ zsidóság útkeresését a századfordulón higgadtan vizsgáló munkát (2005/6.), a helyi elitkutatást a század első fele Nyíregyházája példáján gazdagító tanulmányt, a magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok 1935 és 1941 közötti időszakát messze nem bilaterális nézőponttal bemutató dolgozatot (2006/1.), valamint hazánknak

a hitleri Németország árnyékában folytatott deviza- és árfolyam-politikájának nagy erudícióval történt vizsgálatát említjük. (2004/6.)

*

A szerkesztés során most is elv — minden bizonnyal helyes elv — maradt a tanulmányok és a közlemények műfajának szétválasztása. Ez természetesen messze nem jelenti azt, hogy ez utóbbi műfajban nem találhatnánk rangos írásokat. Annál is inkább kiemelhetünk közülük többet, mert míg a Társulat vezetősége által 2003-ban kiküldött bizottság a lap egyik gyengéjét az egyetemes történeti témájú dolgozatok törpe számában látta, addig most a megnövekedett számú egyetemes témájú, illetve kapcsolattörténeti munka jelentős része e műfaj szülőtte.

Kiváltképp ilyenek látjuk a római jog, és az európai jogfejlődés középkori országgyűléseinkre gyakorolt hatásának bemutatását (2005/2), a Lotaringiához (is) köthető katonaság tizenöt éves háborúban vitt szerepének hallatlanul adatgazdag tárgyalását (2004/5.), az ellenreformáció szempontjából igen lényeges katolikus missziók 17. századi nagy korszakának magyarországi vonatkozásait taglaló írást (2004/4), az 1848–1849. évi magyar forradalom és szabadságharc belgiumi liberális katolikus sajtóban való tükröződésének bemutatását (2003/5.), a „keleti élettér” hitleri germanizálási kísérlete sokszor feldolgozott témájáról tömören tájékoztató dolgozatot (2003/6.)

A magyar témájú cikkek esetében is szigorú követelmény volt a hungarocentrikus nézőpont kerülése, a szélesebb horizont kémlelése. Az 1860. évi októberi diploma nyomán az államrendőrség és a besúgóhálózat viszonyaiban bekövetkezett változásokról reálisan tájékoztató közleményt (2006/6.), valamint Rassay Károly élete korábban szinte teljesen ismeretlen utolsó évtizedének szép ábrázolását emeljük ki ebből a szempontból. (2003/6.)

Miközben sajnálattal regisztráljuk, hogy a kimondottan történetelméleti és -módszertani írások száma ezekben az években sem gyarapodott a lapban, ám bizonyára hiba lenne nem említeni, hogy a figyelmes olvasó feltehetőleg elismerően nyugtázza számos írás módszertani igényességét. A kiemelt írásokon túl ebből a szempontból a reformkortól az első világháborúig terjedő időszak társadalomteremtő fogalomalkotását boncolgató terjedelmes közleményre hívjuk fel a figyelmet. (2003/5.)

Az ún. évfordulós történetírást — jól tudjuk — nem kevés veszedelem lengi körül, ugyanakkor az is tény, hogy az egy-egy személyre, jelentős, ám időközben az idő kódébe vesző eseményre a jubileum örvén áradó figyelem újabb kutatásoknak adhat lendületet. 2003-ban a 200 éve született Deák Ferencre, ez esztendő elején az 1947. évi párizsi békeszerződés 60., az elmúlt esztendőben a félszáz esztendeje történt magyar forradalom és szabadságharcra

emlékeztünk. A Deák Ferencet idéző kötet (2003/5.) írásai révén többet tudunk a haza bölcse 1833–1835 közötti követjelentéseiről, tisztábban látjuk a reformkor vonatkozásában államjogi nézeteit, Görgei Artúrhoz fűződő viszonyáról is több ismeretünk van, sőt Deák és a kiegyezés számos műben feldolgozott témáját taglaló írás is hozott megszívlelendő, új szempontokat.

Az 1947. évi párizsi békeszerződésre emlékezve annak széles történeti összefüggéseit idéztük fel, a megjelent írások közül most az Antonescu-rezsim 1940–1944 közötti békeelképzeléseinek bemutatását emeljük ki.(2007/1.)

A forradalom és szabadságharc előtt tisztelgő szám (2006/5.) egyik jelentős tanulmánya fél évtizedes időtávon vizsgálja a magyar–jugoszláv–szovjet kapcsolatok alakulását, a másik terjedelmesebb dolgozat azzal hozott újat, hogy a helyi hatalom viszonyait tárja fel nagy alaposággal.

Mára alaposan háttérbe szorult a lap forrásközlő hagyománya, ám valóban nagyon lényeges új források esetében folytattuk ezt a gyakorlatot: ennek jegyében jelentek meg azok az orosz kútfők, amelyek az eddig ismert német dokumentumokkal egybevetve Molotov híres-hírhedt 1940. novemberi berlini látogatásának még hitelesebb rekonstruálását segítik. (2005/1.) E mellett joggal említhetjük az 56-os szám forrásközlését is, amely Kádár János és Marosán György homályba hullott 1957. szeptemberi moszkvai tárgyalásairól tudósít, s amely ismét döbbenetes erővel idézi fel az ország akkori súlyos kiszolgáltatottságát.

*

Összegezve az elmondottakat: a Századok munkáját az elmúlt négy esztendőben — kezdő hasonlatunkhoz visszatérve — olyannak látjuk, amely az 1867. óta fennálló épületet érdemben bővítette. Az a tény, hogy a hazai tudományos szférát is huzamosabb ideje jellemző csökkenő állami szerepvállalás körülményei közepette (az MTA továbbra is élvezett támogatásának, a Nemzeti Kulturális Alapprogramnál rendszeresen elnyert támogatásnak, egyes számok esetében 2004-től a Habsburg Történeti Intézettel történő együttműködésnek köszönhetően) a lap a megszokott nagy terjedelemben, valamint a szintén sok esztendeje megszokott (de emlékezhetünk: korábban nagyon sokáig egyáltalán nem így volt) precíz rendszerességgel megjelent, megjelenik, az már önmagában eredmény.

A szerkesztőbizottság érdemben felügyelte, befolyásolta a lap munkát. Évente általában két ízben tartott ülést, s ezeken rendre értékelt, elemezte az időközben napvilágot látott számokat, döntött a következő számok laptervéről, sokat foglalkozott a digitalizálás időszerű kérdéseivel és egy sor egyéb időszerű problémával. A 2003 óta kibővült szerkesztőség tudatosan törekedett arra, hogy a lap informatívabb legyen. Ennek jegyében a recenziós rovat vélhetőleg

kiegyensúlyozottabb és színvonalasabb lett, az ismertetések a valóban lényeges munkák bemutatására irányulnak, s azokat számos alkalommal kritikus szemlélettel tárgyalják, megkísérelve a nem könnyű feladat teljesítését, az adott munka historiográfiai helyének kijelölését. Az elért eredményekben igen nagy szerepe van felelős szerkesztőnk, Pál Lajos megbízható tudásának, lankadatlan szorgalmának, a megerősített szerkesztőség gondos szakértelmének, ugyanakkor tény, hogy most is elmaradt több jelentős munka bemutatása. Másfelől a lap olvasójának tájékozódását mindezeket túl érdemben segítette a *Műhely* és a *Figyelő* rovatban közölt sok értékes anyag.

A *Krónika* rovatban a korábbinál több rendezvényről adtunk számot, elhunyt történész kollégáinkról megfelelően iparkodtunk megemlékezni.

Az a tény, hogy 2004 derekától a folyóiratnak internetes honlapja van, a lap teljes anyaga — a pénzügyi okokból elkerülhetetlenül szükséges egy év késéssel — a világhálón olvasható, valamint, hogy ugyancsak 2004-től a lap 1867–1880, valamint 1994–2003. évi számai teljes szövegű keresőprogrammal készült CD_ROM-on rendelkezésre áll, tehát ebben a hatalmas adatbázisban az összes szóra, kifejezésre vagy az írások címeire, szerzőire keresni lehet, azt mutatja, hogy a Századok tudásanyagának igen jelentékeny hányada a modern kor követelményei szerint is elérhető.

A továbblépéshez ennyit tudtunk tenni. A tisztelt Közgyűlés tiszte a végzett munka megítélése.

Pritz Pál